

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

У складний період зміни статусу, цінісно-орієнтаційних позицій органів внутрішніх справ у системі суспільних відносин загострюється проблема соціальної адаптації працівників ОВС як членів суспільства. Їх можливостей протистояти чинникам професійної деформації. У проведеному нами дослідженні показників соціальної адаптації працівників ОВС нас цікавило питання про значущість впливу агресивного професійного комунікативного середовища на інші галузі життя працівників ОВС.

При дослідженні соціальної адаптації працівників ОВС ми використали тест С.Розенцвейга, адаптований Н.В.Тарабріною. Показником соціальної адаптації в рамках даного тесту є коефіцієнт соціальної адаптації (КСА), значення якого полягає в мірі збігу нормативного профілю реакцій у виділених стандартних ситуаціях тесту з профілем реакцій випробуваного на ці ситуації.

Інтерпретацію результатів ми засновували на класичних уявленнях: чим вищим є КСА, тим вищою буде соціальна адаптація людини; якщо КСА низький, то випробуваний, недостатньо адаптований до соціального оточення, має конфлікти, викликані соціальними виявами неадекватних типів і напрямів його емоційних реакцій. При оцінці рівня КСА ми використали нормативні дані, отримані в дослідженні Н.В.Тарабріної (здоровим, соціально адаптованим людям властивий КСА близько 63–64%).

При аналізі отриманих результатів, ми встановили, що КСА у протестованих працівників ОРД однозначно знижений (в 2–3 рази нижчий за норму) і не досягає навіть 50%.

У дослідженні Н.В.Тарабріної встановлено, що КСА нижчий за 40% є характерним для осіб з невротичними розладами різної етіології.

Як видно з табл.1, у більшості протестованих даних показник не перевищує 30%.

Можливість того, що всі опитані нами (було обстежено 100 працівників ОВС з різних областей України) є невротиками, ми відхиляємо, оскільки регулярні медкомісії не підтверджують цей факт.

Ми вважаємо, що отримані дані підтверджують нашу гіпотезу про специфіку професійного середовища спілкування, підвищена агресивність якого приводить до вироблення особливих механізмів соціальної адаптації до неї. В умовах агресивного середовища спілкування нормативний профіль реакцій буде зовсім іншим, чим в умовах «нормального», менш агресивного середовища.

Проблема відстеження специфічної «норми» реакції і виділення стандартних ситуацій у відповідях працівників ОВС становить самостійний науковий інтерес, що виходить за рамки даного дослідження.

Специфічна соціальна адаптація до агресивного середовища спілкування може накладати відбиток на стан особистості працівників, деформувати його, що відбивається на якості побутових контактів працівників. Контакти в будь-якому середовищі будуть сприйматися ними з точки зору можливої агресії, захисту від неї.

Якщо проаналізувати зміни КСА залежно від стажу роботи в ОВС, то ми можемо зрозуміти, що зниження КСА зі стажем посилюється і стабілізується. Так, у працівників, що мають стаж роботи менше року, ще фіксуються показники КСА, вищі 40%, а у працівників зі стажем 3 і більше років такі показники не фіксуються: КСА в даній групі концентрується всередині інтервалу від 20% до 40% (табл. 1).

Таблиця 1

Зміна КСА у слідчих і розшукачів, що мають різний професійний стаж

Значення КСА в %	Слідчі			Розшукачі		
	до 1 року	1–2р.	3 і більше роки	до 1 року	1–2р.	3 і більше роки
до 20	21, 4	23, 1	12, 5	27, 6	25	25
20–30	50	46, 2	62, 5	51, 8	58, 4	50
30–40	21, 5	30, 7	25	10, 3	8, 3	25
40 і більше	7, 1	-	-	10, 3	8, 3	-

При цьому в різних професійних групах працівників ОВС (слідчих, оперуповноважених) результати ідентичні. Можна зауважити, що у слідчих КСА дещо вищий, що, можливо, пояснюється вимогами до їх

діяльності (приховувати власні вияви, оскільки це канал інформації для підслідних).

Змістовний аналіз типів і напрямів емоційного реагування в ситуаціях виникнення перешкод на шляху досягнення мети вказує на те, які саме реакції переважають у профілі реагування працівників ОВС. Проаналізуємо дані за типами і напрямками реакцій в двох професійних групах працівників ОВС (слідчих і розшукачів), спираючись на дані табл.2 і 3.

Таблиця 2

Вираженість типів і напрямів реакцій на стимульний матеріал
тесту Розенцвейга у слідчих, %

Рівень (бали)	Типи реакцій			Напрями реакцій		
	ОД	Е-Д	Н-Р	Е	І	М
1-4	40	-	11,4	5,6	60	-
5-9	54,3	57,1	51,4	42,9	37,1	42,8
10-14	5,7	34,3	31,4	42,9	22,8	51,4
15-20	-	8,6	5,8	8,5	-	2,8

Таблиця 3

Вираженість типів і напрямів реакцій на стимульний матеріал
тесту Розенцвейга у розшукачів, %

Рівень (бали)	Типи реакцій			Напрями реакцій		
	ОД	Е-Д	Н-Р	Е	І	М
1-4	27,7	-	12,3	4,6	76,9	-
5-9	66,1	55,4	50,8	35,4	23,1	38,5
10-14	6,2	35,4	35,4	49,2	-	50,8
15-20	-	9,2	1,5	10,8	-	10,7

Серед типів реакцій як у слідчих, так і у розшукачів переважає егозахисний тип (Е-Д) реакції в порівнянні з тим, що дозволяє (Н-Р) і перешкодно-домінантним (ОД): Е-Д > Н-Р > ОД. Даний тип реакцій в інтерпретації Розенцвейга приводить до активних пошуків об'єкта, на якого можна покласти провину за дійсний стан речей.

Як бачимо, сама інтерпретація вказує на професійний характер подібних реакцій.

Серед напрямів реакцій у вказаних професійних групах працівників ОВС переважає зовнізвинувачувальне в порівнянні з безобвинувачувальним.

чувальним і самообвинувачувальним напрямками (Е > І > М). Переважаючий зовнізвинувачувальний напрям реакцій свідчить про те, що більшості працівників ОВС в ситуації виникнення ускладнень у контактах типово властиві негативні почуття по відношенню до партнера по спілкуванню: обурення, докори, засудження, ворожість тощо.

Подібні реакції є потенційно конфліктними в неагресивному середовищі спілкування.

При аналізі даної інформації про типи і напрями емоційних реакцій в напружених ситуаціях взаємодії в залежності від стажу у слідчих ми виявили, що серед типів реакцій є тенденція до дещо більшої вираженості перешкодно-домінантного типу, що свідчить про наростання фрустрації, яка може дезорганізувати діяльність, хоч з тривалістю стажу місце даного типу реакцій серед їх вираженості залишається колишнім (табл.4 і 5).

Загалом можна охарактеризувати динаміку типів реакцій в залежності від стажу як таку, що прагне до середньої вираженості показників: якщо на першому році служби ми спостерігаємо деякий розкид показників, то до третього року всі показники типів реакцій концентруються в інтервалі від 5 до 14 балів.

Аналогічна картина спостерігається і за зовнізвинувачувальним і безобвинувачувальним напрямом: показники у даних напрямках прагнуть до середньої вираженості, концентруючись у межах від 5 до 14 балів. Самообвинувачувальний напрям з роками служби прагне до меншої вираженості (у 75% протестованих – в межах 1–4 балів).

Таблиця 4

Вираженість типів реакцій на стимульний матеріал тесту Розенцвейга у слідчих, % залежно від стажу

Бали	ПРО – Д			Е – Д			Н – Р		
	до 1 року	1–2р.	3 і більше	до 1 року	1–2р.	3 і більше	до 1 року	1–2р.	3 і більше
1–4	50, 1	53, 8	25	-	-	-	14, 4	15, 4	-
5–9	35, 7	38, 5	75	42, 9	42, 6	62, 5	50	53, 8	75*
10–14	14, 2	7, 7	-	35, 7	38, 4	37, 5	21, 4	23, 1	25
15–20	-	-	-	14, 4	19, 0	-	14, 2	7, 7	-

Примітка: * типи реакцій в групі слідчих зі стажем 3 і більше років прагнуть до середньої вираженості в порівнянні з їх вираженістю в групі слідчих зі стажем до 1 року ($P < 0, 05$).

Таблиця 5

Вираженість напрямів реакцій на стимульний матеріал тесту
Розенцвейга у слідчих, % залежно від стажу

Бали	Е			І			М		
	до 1 року	1-2р.	3 і більше	до 1 року	1-2р.	3 і більше	до 1 року	1-2р.	3 і більше
1-4	4, 2	-	12, 5	64, 3	46, 2	75	28, 6	-	-
5-9	42, 8	53, 8	37, 5	35, 7	46, 2	25	64, 3	62	50
10-14	53	46, 2	50	-	7, 6	-	7, 1	38	50
15-20	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Примітка: * частка осіб з високо вираженим імунітивним напрямом реакцій значно зростає ($P < 0, 04$) в групі слідчих зі стажем 3 і більше за років у порівнянні з групою зі стажем до 1 року.

Таким чином, працівник ОВС випробовує на собі дію агресивного середовища спілкування, що виражається в специфічних виявах адаптації до ситуацій професійного спілкування, збільшенні зовнішнєспрямованої спрямованості реакцій, прагненні до захисних виявів. Однак, дані механізми «працюють» і в звичайному середовищі спілкування, що може привести до дезадаптації в побутових контактах. Отже, загальною рекомендацією для працівників ОВС є необхідність вироблення механізмів перемикання стереотипів: від професіонально-агресивних, захисних до партнерських, довірчих у побутових контактах. Подібні навички не виробляються теоретично. Вони є наслідком певного усвідомлення особистісної ситуації і актуальності її конструктивної зміни. Рефлексивний аналіз, що приводить до такого усвідомлення, може бути спеціально організований на профілактичних тренінгах, що дають могутній психотерапевтичний ефект.

Надійшла до редколегії 05.01.99